

ВИКОРИСТАННЯ ГУМОРУ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

О. С. Дубініна

аспірант кафедри психології та педагогіки,

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті розкривається сутність поняття «гумор», «почуття гумору», наведено різні підходи до визначення цих понять. Гумор розглядається як педагогічний засіб, як один з компонентів емоційного забезпечення навчальної діяльності, а також виділено чотири основні функції гумору у педагогічній діяльності. Узагальнено різновиди адекватного способу реагування на конфліктні ситуації, основані на використанні гумору і вони можуть бути зведені до трьох основних: словесний, мімічний, пантомімічний. Виявлено, що гумор характеризується стресозахисним потенціалом, що виявляється у захисті суб'єкта від негативних емоцій і станів, виникнення яких зумовлене переживанням складних життєвих ситуацій, зокрема конфліктних.

Ключові слова: гумор, почуття гумору, педагогічна діяльність.

На сьогоднішній день існує потреба сучасної вищої школи у викладачі з високою професійною кваліфікацією, що має високі професійні якості поряд з особистісними якостями самого викладача. Це знайшло відображення у реформуванні вищої школи, що має сприяти розкриттю індивідуальних особливостей кожного студента, його творчого потенціалу, сприяти розвитку особистості. Серед особливостей характеру особистості викладача деякі дослідники поряд з емпатією, доброзичливістю, веселістю та іншими емоційними рисами характеру відмічають схильність до використання гумору. Значимість використання гумору у педагогічній діяльності обумовлена тим, що він може виступати як педагогічний засіб, використання якого у викладацькій діяльності на сьогоднішній день ще недостатньо вивчено.

У відповідності з переважаючою на сьогоднішній день доктриною освіти, студенти будуть набагато більш мотивовані отримувати та запам'ятовувати інформацію, якщо вони щасливі та веселі, ніж коли вони відчувають тривогу та страх. У відповідності до цієї тенденції багато педагогів-теоретиків за останні роки рекомендували викладачам привносити гумор у класну кімнату, розповідаючи на заняттях про веселі випадки, наводячи смішні приклади та ілюстрації, заохочуючи часте використання гумору студентами. В цілому, гумор допомагає зменшити напруження, стрес, тривогу та нудьгу, покращує відносини між студентом та викладачем, послаблює страх студентів перед заняттями, робить навчання приємним, створюючи позитивну установку на навчання, стимулює інтерес та увагу до матеріалу, що

викладається, покращує розуміння, запам'ятовування та виконання завдань, а також сприяє креативності та дивергентному мисленню [9].

На думку Н. П. Фетискіна, гумор може виступати як один із компонентів емоційного забезпечення навчальної діяльності. В цьому випадку він сприяє попередженню монотонії, тобто несприятливого емоційного стану, що обумовлений негативними змінами і що супроводжується нудним переживанням одноманітності у формі апатії та нудьги з наступним зниженням соціальної, психофізіологічної та діяльнісної активності особистості. Автор називає гумор стимулюючим і відмічає, що гумор під час заняття – необхідна релаксація, гарний настрій, вихід зі складної ситуації.

Але для використання гумору як педагогічного засобу викладач повинен мати почуття гумору.

Розглянемо почуття як форму прояв емоційної сфери людини. Під почуттями ми розуміємо одну з основних форм переживання людиною свого відношення до предметів та явищ дійсності. На відміну від емоцій почуттям властиві постійність, предметна віднесеність, більша ступінь усвідомленості, формування їх пов'язано з появою соціуму та розвитком інтелекту.

Дослідники поділяють почуття на:

- моральні (обов'язок, совість, гідність, честь тощо);
- інтелектуальні (сумнів, здивування, допитливість, тощо);
- естетичні (відчування прекрасного, потворного, гармонії тощо) [3; 8].

Почуття гумору можна віднести як до моральних, інтелектуальних, а також до естетичних почуттів, оскільки воно дуже багатогранне у своїх проявах.

Слід розглянути такі поняття як «комічне», «смішне», «почуття гумору», «гумор», так як при опрацюванні літературних джерел було виявлено нечіткість диференціації цих понять.

Дослідники комічного відмічають, що явище, що викликає сміх неодмінно містить відхилення від норми, протиріччя типу невідповідності: об'єкт, що сприймається у якості смішного ми як би примірюємо до еталонів знайомого – правильного, доброго, красивого.

Комічне у перекладі з грецької означає «смішне», «веселе», категорія естетики, що виражається у формі осміяння історично зумовлену (повну або часткову) невідповідність даного соціального явища, діяльності та поведінки людей, їх норівів та звичаїв, об'єктивному ходу речей та естетичному ідеалу прогресивних громадських сил [14].

Так як комічне з грецької означає смішне, ми не розмежували цих двох понять, хоча, слід відмітити, що деякі дослідники робили таке розмежування. Т. Б. Любимова вважає, що комічного в житті не існує, воно створюється як витвір мистецтва. Таким чином, тут називається розбіжність між смішним та комічним, яке зводиться до естетичного оформлення.

А. Н. Лук вважає, що в основі почуття комічного лежать такі властивості психіки як дотепність та почуття гумору. За визначенням А. Н. Лука почуття гумору – це емоційна реакція, яка відображає трансформацію потенційно негативної емоції в її протилежність. Це ціла система душевних якостей. Відмінна риса почуття гумору – вміння посміятися над собою.

А. Н. Лук виділяє передумови почуття гумору:

- здатність до відчуження, вміння бачити себе як би стороннім поглядом;
- здатність бачити речі під несподіваним кутом зору;
- «розкутість» мислення, легкість асоціювання, без остраху небажаних наслідків [7].

Почуття гумору базується на вмінні знаходити протиріччя в оточуючій дійсності, осмислювати їх.

Б. Дземидок визначає почуття гумору як почуття, що супроводжує одну з форм комічного – гумористиці у мистецтві. На погляд Б. Дземидока почуття гумору має той, хто сміється над людськими слабкостями, але нікому та нікому себе при цьому не

протиставляє, усвідомлюючи, що він і сам не позбавлений недоліків та слабкостей. Дослідник визнає за почуттям гумору наступні особливості:

- людина не відчуває переваги у процесі комічного.
- вона в змозі зносити кепкування друзів, не вбачаючи у жарті смертельної образи.
- вміє весело поглянути на речі не завжди веселі.

Почуття гумору у Ю. Б. Борєва – це здатність до сприйняття комічного, що передбачає хоча б емоційне схоплювання протиріч дійсності. Почуття гумору, на його погляд, суб'єктивна копія об'єктивного комізму, одна з форм естетичного почуття. Справжнє почуття гумору завжди передбачає:

1) високі естетичні ідеали дотепних людей. Інакше гумор перетворюється у цинізм, пошлість. При сприйнятті комічного особлива активність естетичних почуттів проявляється у формі самостійного протиставлення естетичного ідеалу висміяному явищу.

2) здатність у найзагальнішій формі схоплювати протиріччя дійсності.

3) живий розум, що миттєво схоплює протиріччя у їх естетичній формі – це розум, що загострює протиріччя і що змушує поняття світитися через протиріччя.

4) почуття гумору неможливе без гострого, критично розвиненого розуму людини, без критичності емоційного духовного складу.

5) естетичний розум, який здатний оцінити явище в його сутності, в цілому, а не частково, утилітарному значенні – говорить про сформованість гумору.

6) асоціативний розум, схильний до багатьох, несподіваних зіставлень, який вириває явище із звичних зв'язків.

Що ж таке гумор? Зупинимо свою увагу на визначенні поняття «гумор». Згідно словника іноземних слів гумор – це зображення смішного, виставлення подій, людських недоліків та слабкостей в комічному, смішному вигляді [11].

З психологічної точки зору гумор – це позитивна емоція, що називається радістю, яка у соціальних контекстах звичайно викликає когнітивний процес оцінки, що включає сприймання жартівливої, несерйозної невідповідності, і яка на поведінковому рівні виражається відповідною мімікою та сміхом [9].

Почуття гумору слід відмітити як складову характеру педагога-професіонала. Педагог, що має почуття гумору, зберігає дружність по відношенню до об'єкту гумору, який як би піддається своєрідній емоційній критиці.

Використовуючи гумор як педагогічний засіб, ми розуміємо, що в його основі лежить

усвідомлення учасниками комунікації різного виду невідповідності (між очікуваним та тим, що відбулось, між видимим і реальним тощо), що пов'язані з комічним ефектом, яке знімає психологічне напруження і сприяє дружнім взаємовідносинам.

Характеризуючи гумор як педагогічний засіб, необхідно перш за все визначити його функції в педагогічній діяльності, тобто задачі, які у процесі використання гумору вирішує педагог. Можна виділити чотири основні функції гумору у педагогічній діяльності:

1) *Інформативна функція*. Педагог, який використовує гумор не тільки передає певну інформацію про предмет мовлення, а й проявляє себе як особистість. Почуття гумору, що виражене у дотепності (каламбурі, гуморесці, анекдоті) характеризує культуру та розум людини, яка створила комічну ситуацію. Крім того, за допомогою гумору педагог може виразити особисте відношення до того, що відбувається, а також проявити вміння враховувати індивідуальні особливості студента.

2) *Емоційна функція*. Гумор забезпечує задовільне самопочуття будь-якій ситуації. Він дозволяє менш болісно пристосуватися до умов, що змінились. Чим вища у учасників педагогічного процесу здатність до розуміння та створення гумору, використання його для подолання складних ситуацій, тим менше виражені у них симптоми депресії. Гумор може виступати як засіб зняття психологічного напруження, психологічної розрядки, створенню творчого самопочуття і, у кінцевому результаті, сприяти ефективності педагогічної діяльності. Крім того, за допомогою гумору можна управляти колективним настоєм, створювати умови для колективних дій та формувати колектив студентів.

Таким чином, гумор може виступати як засіб власної емоційної підтримки та емоційної підтримки оточуючих.

3) *Мотиваційна функція*. Гумор виступає як стимул самовиховання, так як роздратований педагог перестає слідкувати за особистою поведінкою та мовленням, допускає несправедливість, роблять помилки у вимові слів та прізвищ і, як наслідок – може стати об'єктом насміхань. Усвідомивши це, викладачі будуть намагатися регулювати свою поведінку, розвивати у собі почуття гумору. Безумовно, жарт може бути педагогічно більш доцільний, ніж покарання або догана. Крім того, гумор – це засіб вираження індивідуальності як педагога, так і студентів. Дотепному викладачу завжди легше знайти нестандартне рішення педагогічної задачі.

4) *Регулююча функція*. Гумор регулює відносини між педагогами, педагогами та студентами, між студентами. Він набуває велико-

го значення вже на етапі формування цих відносин. Змусити людину розсміятися означає увійти з ним в емоціональний контакт, викликати до себе прихильність і у деякій мірі довіру.

Становлення індивідуальних особливостей використання гумору, а відповідно, і вироблення у педагога способу реагування на конфліктні ситуації здійснюється протягом всього учбового процесу. При цьому під виробленням у педагога реагування на конфліктні ситуації, оснований на використанні гумору, ми розуміємо усвідомлений вибір педагогом варіанту поведінки, що пов'язані з різними проявами гумору, основаних на знанні своїх можливостей.

З метою активізації виявлення почуття гумору педагогам доцільно створювати так зване «гумористичне середовище». Гумористичним середовищем є організація, конструювання ситуацій педагогічного навчання, що сприяють максимальному прояву даної якості.

Становленню оптимального стилю взаємовідносин студентів у групі сприяють колективні творчі справи, активна міжособистісна взаємодія, наслідком чого є почуття внутрішнього комфорту та прагнення виразити свою індивідуальність за допомогою гумору.

Важливим засобом стимулювання самовдосконалення педагога в рамках використання даного педагогічного засобу виступає здійснення рефлексії використання гумору. Рефлексію використання гумору ми розуміємо як здатність до самоспостереження, самоаналізу педагогом використання їм гумору. Це особливий принцип мислення, який направлений на усвідомлення сприйняття власних проявів гумору.

Здійснення рефлексії, що направлена на усвідомлення індивідуальних особливостей використання гумору, сприяє виробленню у педагога адекватного способу реагування на конфліктні ситуації. Узагальнено різновиди реагування, основані на використанні гумору, можуть бути зведені до трьох основних:

- словесний (педагог повідомляє забавну інформацію або виражає гумористичне ставлення до того, що відбувається через підбір мовних засобів. Сюди ж відносяться фонаційний та графічний види паралінгвістичних засобів. Фонаційними є тембр мовлення, її темп, гучність, типи заповнення пауз (е-е-е, м-м-м тощо), а графічними – типи виконання літер та пунктуаційних знаків (подчерк), способи графічних доповнень до літер);
- мімічний (педагог повідомляє забавну інформацію або виражає гумористичне ставлення до того, що відбувається за допомогою обличчя, погляду, за допомогою міміки);

- пантомімічний (педагог повідомляє забавну інформацію або виражає гумористичне ставлення до того, що відбувається через рух тіла, рук, ніг, за допомогою жестів).

Реалізація кожного з даних різновидів гумору здійснюється у процесі комунікації. Вибір педагогом варіанта поведінки, пов'язаної з різним проявом гумору, повинен ґрунтуватися з урахуванням своїх комунікативних можливостей.

Отже, гумор характеризується стресозахисним потенціалом, що виявляється у захисті суб'єкта від негативних емоцій і станів, виникнення яких зумовлене переживанням складних життєвих ситуацій, зокрема конфліктних. Рівень травмуючого впливу ситуації буде залежати від її когнітивної оцінки, і саме почуття гумору здатне на неї вплинути. Гумор виконує функції захисту від негативних переживань, що виникають під час конфліктних ситуацій (тривоги, фрустрації, гніву тощо), зниження значущості психотравмуючих обставин.

Реакція індивіда, на зовнішні обставини, опосередкована зверненням до гумору може проявлятися у психологічному захисті та психологічному подоланні (або копінгу), де суб'єкт свідомо звертається до гумору як стратегії подолання стресу, що виникає під час конфлікту. Таким чином, гумор може виступати як засіб психологічної розрядки, його використання сприяє створенню творчого самопочуття і, у кінцевому результаті, це впливає на ефективність педагогічної діяльності. Крім того, за допомогою гумору можна управляти колективним настроєм, створювати умови для виконання колективних завдань та формувати колектив студентів. Таким чином, використовуючи гумор як педагогічний засіб, знімається психологічне напруження, що сприяє дружнім взаємовідносинам між педагогом та студентами, що, в свою чергу, має позитивний вплив на ефективність навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борев Ю.Б.* Комическое / Ю. Б. Борев. – М. : Искусство, 1970. – 239 с.
2. *Головин С. Ю.* Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – М. : АСТ, 2001. – 800 с.
3. *Гузій Н. В.* Основи педагогічного професіоналізму: навч. посіб. / Н. В. Гузій. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2004. – 362 с.
4. *Дземидок Б.* О комическом / Б. Дземидок. – М.: Прогресс, 1974. – 224 с.
5. *Кузьмина Н. В.* Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н. В. Кузьмина // Вопросы психологии. – 1984. – № 1. – С. 20-26.
6. *Лазарус Р.* Теория стресса и психофизиологические исследования / Р. Лазарус // Эмоциональный стресс. – Л.: Медицина, 1970. – 300 с.
7. *Лук А. Н.* Юмор, остроумие, творчество / А. Н. Лук. – М. : Искусство, 1977. – 185 с.
8. *Максименко С. Д.* Загальна психологія: навч. посіб. / С. Д. Максименко. – К.: НМУ ім. Богомольця, 2004. – 272 с.
9. *Мартин Р.* Психология юмора / Р. Мартин. – СПб.: Питер, 2009. – 480 с.
10. *Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П.* Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
11. *Словарь иностранных слов* / Под ред. И.В. Лёхина и проф. Ф.Н. Петрова. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1954. – 854 с.
12. *Фетискин Н. П.* Эмоциональное обеспечение учебной и трудовой деятельности / Н. П. Фетискин. – Кострома, 1990. – 108 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2012 р.